

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ У СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

APPLICATION OF TECHNOLOGIES IN FORENSIC EXPERT ACTIVITY

Падалка А.М., д.ю.н., доцент,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики

Навчально-науковий гуманітарний інститут Національної академії Служби безпеки України

Пашинська І.В., стажист судового експерта за рахунок посади старшого судового експерта

Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

Стаття присвячена актуальним питанням застосування технологій у судово-експертній діяльності. Зазначено, що в обговоренні проблем удосконалення діяльності судових експертів вчені-криміналісти нерідко оперують поняттям «експертна технологія» або синонімом «судово-експертна технологія». Інтерес до нього видається цілком виправданим з урахуванням широкого впровадження сучасних технологій у процеси судово-експертного дослідження об'єктів. Зроблено аналіз наукових поглядів, щодо понять та ключових сторін судово-експертної технології, побудови її структури, встановлення співвідношення з іншими ключовими поняттями – методикою та процесом експертного дослідження тощо. Встановлено, що судово-експертні технології дозволяють відкрити нові перспективи у вдосконаленні судово-експертної діяльності, дозволить вирішити багато практичних проблем на основі теоретичного аналізу. У силу масового характеру впровадження сучасних технологій під час проведення судових експертиз актуальним залишається забезпечення високої якості та однаковості у застосуванні методів та методик експертного дослідження, важливе значення має практичне вирішення питань нормативного, зокрема методичного, регулювання такої судово-експертної діяльності. Безумовно, окрім розробки нових підходів та методів експертного дослідження, значну увагу слід приділяти визначенню технічних параметрів, які підлягають контролю з метою забезпечення достовірності результатів судової експертизи. Акцентовано увагу на розробленні технологій експертного дослідження на основі різних методик (стандартних операційних процедур або інших регламентованих методів). Технічне нормування у сфері судової експертизи має охоплювати не лише вимоги до типових технологій, а й вимоги щодо розробки технологій експертного дослідження в нетипових умовах.

Зроблено висновок, що використання техніко-криміналістичних засобів, апаратно-програмних комплексів, програмного забезпечення, організаційного рішення та методичного прийому для вирішення завдання (завдань) як інструменту зі створення проміжного або підсумкового матеріального чи нематеріального продукту – одна з сутнісних сторін поняття судово-експертної технології та її відмінна риса. Судово-експертні технології супроводжують процес експертного дослідження, а їх інтеграція до експертних методик дослідження об'єктів є закономірним результатом розвитку науки та практики.

Ключові слова: технології, судово-експертні технології, експертне дослідження, науково-технічний прогрес.

The article is devoted to topical issues of technology application in forensic expert activity. It is noted that when discussing the problems of improving the activities of forensic experts, forensic scientists often use the term "expert technology" or the synonym "forensic expert technology". The interest in it seems to be fully justified, taking into account the widespread introduction of modern technologies into the processes of forensic examination of objects. An analysis of scientific views on the concepts and key aspects of forensic technology, its structure, establishing a relationship with other key concepts – the methodology and process of expert research, etc. was made. It has been established that forensic technologies allow opening new perspectives in the improvement of forensic activity, will allow to solve many practical problems based on theoretical analysis. Due to the massive nature of the implementation of modern technologies during the conduct of forensic examinations, ensuring high quality and uniformity in the application of methods and techniques of expert research remains relevant, the practical solution of issues of normative, in particular methodological, regulation of such forensic expert activity is of great importance. Of course, in addition to the development of new approaches and methods of expert research, considerable attention should be paid to the definition of technical parameters that are subject to control in order to ensure the reliability of forensic examination results. Attention is focused on the development of expert research technologies based on various methods (standard operating procedures or other regulated methods). Technical regulation in the field of forensic examination should cover not only requirements for typical technologies, but also requirements for the development of expert research technologies in non-typical conditions.

It was concluded that the use of technical and forensic tools, hardware and software complexes, software, organizational solutions and methodical methods for solving the task (tasks) as a tool for creating an intermediate or final tangible or intangible product is one of the essential aspects of the concept of forensic technology and its distinguishing feature. Forensic expert technologies accompany the process of expert research, and their integration into expert methods of object research is a natural result of the development of science and practice.

Key words: technologies, forensic technologies, expert research, scientific and technological progress.

Підвищення ефективності розкриття та розслідування кримінальних правопорушень значною мірою залежить від широкого використання пізнавальних можливостей судових експертиз. Інтегруючи сучасні досягнення науково-технічного прогресу, судова експертиза як галузь наукових знань та сфера їх застосування практично перебувають у постійному розвитку. Процес її вдосконалення зачіпає як наукове, методичне забезпечення судово-експертних досліджень, так і інші сторони – організацію дослідження, проблеми підготовки фахівців та ін. Слід зазначити, що в обговоренні проблем удосконалення діяльності судових експертів вчені-криміналісти нерідко оперують поняттям «експертна технологія» або синонімом «судово-експертна технологія». Інтерес до нього видається цілком виправданим з урахуванням широкого впровадження сучасних технологій у процеси судово-експертного дослідження об'єктів. Разом з тим, є питання до відповідності наукових уявлень, що склалися, про

поняття і природу судово-експертної технології сучасним потребам науки і практики, оцінку її ролі у забезпеченні вирішення експертних завдань, співвідношенні з іншими поняттями судової експертизи тощо.

Стан дослідження. Актуальні питання застосування технологій у судово-експертній діяльності у різні часи займалися провідні українські науковці, такі як: Ю. П. Аленін, В. В. Бірюков, В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, В. І. Галаган, О. М. Дуфенюк, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, С. Г. Качурин, О. Г. Рувін, М. Я. Серай, О. М. Моїсєєв, Ю. В. Шепітько, М. Г. Щербаковський, М. Є. Шумило та інші. Враховуючи суттєвий внесок названих науковців, питання застосування технологій у судово-експертній діяльності все ще лишається актуальним.

Метою статті є здійснення аналізу стану застосування технологій у судово-експертній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Розгорнуте визначення поняття технології дає енциклопедичний словник з кримі-

налістики, де технологія сприймається як «...сукупність прийомів і методів отримання, обробки чи переробки сировини, матеріалів, напівфабрикатів чи виробів, здійснюваних у різних галузях промисловості, у будівництві тощо.; наукова дисципліна, яка розробляє та вдосконалює такі прийоми та способи. Технологією (або технологічними процесами) називаються самі операції видобутку, обробки, переробки, транспортування, складування, зберігання, які є основною складовою виробничого процесу. До складу сучасної технології включено і технічний контроль виробництва. Технологією прийнято також називати опис виробничих процесів, інструкцій щодо їх виконання, технологічні правила, вимоги, карти, графіки та ін.» [1, с. 312].

Слід сказати, що у криміналістиці та судовій експертизі проблема судово-експертної технології не є новою. У ході її обговорення вченими-криміналістами було висловлено переважно схожі по суті визначення поняття судово-експертної технології. Окремі відмінності пропонуваніх понять визначав підхід авторів до виділення ключових сторін судово-експертної технології, побудови її структури, встановлення співвідношення з іншими ключовими поняттями – методикою та процесом експертного дослідження. Так, М. Г. Щербаковський першим із вчених-криміналістів актуалізував проблему судово-експертної технології. Звернення до неї на той час викликала потребу вдосконалення судово-експертної діяльності шляхом впровадження технологій у проведення судових експертиз [2, с. 140]. Зокрема щодо даного питання В. І. Галаганвіз пропозицію розділити загальні та приватні судово-експертні технології, розуміючи під цим «цілісну систему раціональної організації експертного провадження» [3, с. 92]. Пізніше, разом із О. М. Моїсєєвим, їм було дано визначення поняття судово-експертної технології, розкрито її структуру та зміст [4, с. 174].

Так, загалом, під судово-експертною технологією автори розуміють «сукупність правил, прийомів та рекомендацій щодо забезпечення ефективного провадження судових експертиз у судово-експертних установах будь-якого профілю та рангу» [5, с. 140]. Беручи до уваги різноманітні сторони поняття судово-експертних технологій, в його структуру ними були включені: «сукупність правил, прийомів та способів найбільш раціональної та ефективної організації провадження судових експертиз у державній судово-експертній установі; опис технологічних схем, процесів; розробка загальних та приватних положень щодо подальшого вдосконалення зазначених правил, прийомів, способів, технологічних схем, процесів тощо» [6, с. 186].

Визначення поняття судово-експертної технології дає О. М. Моїсєєв. Вчений, зокрема, зазначає: «Експертна технологія – система правил, прийомів та способів найбільш раціональної та ефективної організації та здійснення діяльності експерта з дослідження об'єктів судової експертизи на основі відповідної їм матеріально-технічної бази за дотримання процесуальних та інших норм, що регулюють проведення експертизи в судово-експертних установах та в недержавних організаціях» [7, с. 110].

Найчастіше стосовно судової експертизи розглядаються універсальні технології, запозичені з інших сфер діяльності (нано-технологій, інформаційних технологій тощо). У зв'язку з цим необхідно визначити специфічні властивості судово-експертних технологій та їх місце у системі технологій в цілому.

Звісно ж, що подальший розвиток теорії судової експертизи без вирішення зазначених теоретичних проблем дослідити буде важко, оскільки до складу предмета даної галузі наукових знань не включається низка важливих закономірностей судово-експертної діяльності. Дослідження сутності судово-експертних технологій дозволить відкрити нові перспективи у вдосконаленні судово-експертної діяльності, дозволить вирішити багато практичних проблем на

основі теоретичного аналізу. Стосовно прикладних аспектів реалізації технологій необхідно звернути увагу характерні тенденції надання об'єктів для дослідження, які без відповідних технологій провести тяжко.

У силу масового характеру провадження сучасних технологій під час проведення судових експертиз актуальним залишається забезпечення високої якості та однаковості у застосуванні методів та методик експертного дослідження, важливе значення має практичне вирішення питань нормативного, зокрема методичного, регулювання такої судово-експертної діяльності. Безумовно, окрім розробки нових підходів та методів експертного дослідження, значну увагу слід приділяти визначенню технічних параметрів, які підлягають контролю з метою забезпечення достовірності результатів судової експертизи.

Технологія являє собою систему операцій (етапів, прийомів, методів, процесів), технічних засобів та умов діяльності. Вона завжди чітко нормативно врегульована. Форма нормативних знань при цьому може бути різною: методика, технологічна карта, протокол, нормативний правовий акт і т. п. [8, с. 163].

Говорити про технологію можна лише тоді, коли нормативними знаннями про неї враховано всі її елементи, які об'єктивно і закономірно призводять до необхідного результату. Щодо судово-експертного дослідження цей результат – достовірні знання про юридично значущі факти, які містяться у висновку експерта. З цього випливає, що судово-експертна технологія є строго регламентованою процедурою вирішення експертного завдання. Очевидно, що експертне завдання є сутнісною властивістю судово-експертних технологій. Саме вона дозволяє розмежувати її з іншими видами технологій, які прийняті в інших сферах діяльності. Відповідно до типової структури методики експертного дослідження (стандартної операційної процедури), прийнятої в Україні та інших країнах, вона завжди чітко визначається стосовно тієї чи іншої методики [9, с. 166].

Як ми вже зазначали, сучасні технології судово-експертного дослідження найчастіше включають технології, «запозичені» з інших сфер (будівництво, бухгалтерський облік, сертифікаційні випробування, тощо), у частині окремих прийомів, методів експертного дослідження. Виявляється зв'язок судових експертиз (на рівні класу, роду, виду, підвиду чи конкретної експертизи) з галузями «великої науки» чи тим чи іншим видом діяльності. Тому прийнято говорити про судову будівельно-технічну експертизу, мистецтвознавчу тощо. У подальшому, за умови розвитку власних технологій, такі галузі експертиз дедалі менше пов'язані з відповідним видом діяльності або характерною для експерта спеціальністю вищої освіти. Зокрема, при розвитку автотехнічної експертизи та включенні до неї завдань з дослідження електронних систем транспортних засобів, ця область стає дедалі ближчою до комп'ютерно-технічних експертиз.

Особливо слід звернути увагу до питання досягнення об'єктивності вимог. Сам факт проведення експертизи відповідно до методики або стандартної операційної процедури певною мірою вирішує завдання виключення суб'єктивізму експерта, проте не повною мірою.

Очевидна проблема недостатньої об'єктивізації багатьох типових методик. Формально можна сказати, що з методик є особлива категорія – «суб'єктивні методики». Ними достовірність, крім іншого, гарантується компетентністю експерта [10, с. 120]. Проте складні випадки розбіжності висновків експертів, зумовлені суб'єктивною думкою з тих чи інших приватних питань, і є фактом наявності проблеми. Тому слід визнати наявні «суб'єктивні методики» недосконалими, які не заслуговують на статус методики, як повноцінного нормативного документа (системи приписів), що визначає технологію судово-експертного дослідження.

Поряд із теоретичним забезпеченням використання технологій у судово-експертній діяльності, уваги потребує і правовий статус, механізм їх розробки, перевірки їх якісних параметрів та їх застосування тощо. На жаль, ці завдання поки що не вирішені у Законі України «Про судову експертизу», втім зазначені в деякій мірі в Законопроекті «Про судово-експертну діяльність». У зв'язку з цим слід розвивати думку, що між технічними нормативними правовими актами, що регулюють технології вимірювань, випробувань, та методиками експертного дослідження є багато спільного. При порівнянні типової структури методик із типовою структурою технічних правових норм, як правило, серйозних розбіжностей не виявляється. Це дозволяє використовувати інструмент технічного нормування у сфері експертних технологій, а методику експертного дослідження віднести до технічного нормативного правового акта.

Нині актуальним є поставити за завдання розробити технології експертного дослідження на основі різних методик (стандартних операційних процедур або інших регламентованих методів). Це внесе творчий елемент до експертної професії. Однак і тут має бути своя форма нормування – вимоги, щодо розробки судово-експертної технології. Йдеться саме про правила побудови методики, узгодження її елементів, що спираються на загальні закономірності судово-експертного дослідження, а не про загальну чи родову методику. Технічне нормування у сфері судової експертизи має охоплювати не лише вимоги до типових технологій, а й вимоги щодо розробки технологій експертного дослідження в нетипових умовах. На жаль, для цієї сфери судово-експертної діяльності система технічного нормування, що застосовується в інших сферах, не передбачає ідеального рішення.

Висновки. Зазначимо, що обсяг змісту поняття процесу експертного дослідження суттєво більший за обсяг поняття судово-експертної технології та експертної мето-

дики. У методологічному сенсі процес експертного дослідження – це, безумовно, діяльність, якій притаманні всі атрибути, що відображають реалізацію регуляторних функцій щодо її забезпечення, організації, проведення, контролю, підготовки фахівців та ін. Однією з відмінних рис поняття процесу експертного дослідження як діяльності є його послідовність і єдність, взаємозв'язок його організаційних, управлінських, матеріально-технічних, дослідницьких, контрольних та інших ресурсів у вирішенні експертних завдань. І в цьому ключі судово-експертні технології є підставою розглядати як елемент структури та змісту процесу експертного дослідження. Зазначимо, що наше розуміння поняття та ролі судово-експертної технології, її співвідношення з поняттями методики та процесу експертного дослідження вступає у певну суперечність із уявленнями, що склалися на сьогодні в науці, про поняття та сутність судово-експертної технології.

Використання техніко-криміналістичних засобів, апаратно-програмних комплексів, програмного забезпечення, організаційного рішення та методичного прийому для вирішення завдання (завдань) як інструменту зі створення проміжного або підсумкового матеріального чи нематеріального продукту – одна з сутнісних сторін поняття судово-експертної технології та її відмінна риса. Судово-експертні технології супроводжують процес експертного дослідження, а їх інтеграція до експертних методик дослідження об'єктів є закономірним результатом розвитку науки та практики з урахуванням використання криміналістикою та судовою експертизою досягнень науково-технічного прогресу. Дане розуміння поняття та природи судово-експертної технології створює необхідні передумови для виділення видів судово-експертних технологій, побудови системи їх класифікації за значущими для науки підставами, визначення перспективних напрямів розвитку експертних технологій тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2001. 560 с.
2. Щербаківський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.
3. Галаган В. І. Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : монографія. Харків, 2008. 368 с.
4. Моїсєєв О. М., Галаган В. І. Експертні технології: теорія формування і практика застосування : монографія. Харків, 2011. 424 с.
5. Марушев А. Д. Принципи застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. № 86. С. 139–144.
6. Щербаківський, М. Г. Сутність, структура та цілі використання спеціальних знань в судочинстві. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів доп. учасн. II Міжнар. наук.-практ. конф. Харків : Право, 2018. Вип. 18. С. 184–193.
7. Моїсєєв О. М. Внутрішнє переконання в структурі експертних технологій. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2012. Вип. 12. С. 105–112.
8. Дуфенюк О. М. Забезпечення судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні: системна парадигма. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2019. Вип. 8. С. 163–173.
9. Клименко Н. І. Міжнародне значення судово-експертної діяльності. *Судова експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку*: зб. матеріалів круглого столу. Київ, 2015. С. 165–169.
10. Заруцький В. А. Інформаційно-довідкове забезпечення судових експертиз як наукова категорія. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 61. С. 118–124.